

GÖMÖRI GYÖRGY: MAGYAR–LENGYEL VÁLTOZATOK Esszék, vázlatok, emlékezések

Emigrációban irodalommal foglalkozni mindig nehéz feladat, hiszen az alkotónak jellemzően egy anyanyelven kívüli közegben kell dolgoznia, az irodalmi életnek pedig egyfajta nyelvi zárványként kell fönntartania magát, és mesterségesen kell létrehoznia a saját tereit, fórumait, termékeit. Másfelől azonban megvannak az előnyei is, merőben más lehetőségek rejlenek benne, hiszen szerencsés esetben cenzori korlátozás nélkül működhet, azaz kimondhat olyan dolgokat, amelyeket az anyaországi közegben tilos.

Gömöri György fiatal egyetemistaként az 1956-os forradalomban való aktív részvétele miatt volt kénytelen elhagyni hazáját, hogy aztán magyar irodalmárként és — nyelv- és kultúraismeretének köszönhetően — a lengyel irodalom egyik külhoni „követeként” vegyen részt az emigráns irodalmi élet kialakításában, szervezésében és a kortárs magyar irodalomnak a történő világirodalom vérkeringésébe való becsatornázásában.

A kötetben szereplő esszék, vázlatok, emlékezések — az alcímhez híven a személyesebb, memoárszerű szövegektől az értekező-esszéisztikus jellegűekig terjed a paletta — ennek a termékeny, aktív szakmai életnek a lenyomatai. E komplex tevékenységkör az elsődleges irodalom gyarapítása mellett még számos egyéb feladatot magába foglalt, hiszen ugyanúgy szükség volt fordítások készítésére, kiadványok összeállítására, szerkesztésére, valamint kritikai-értekezői tevékenység kifejtésére is ahhoz, hogy vitális maradjon egy emigrációban létező, irodalmi szintér. De mindezeket túl talán a legfontosabb feladat a szakmai kapcsolatok ápolása volt egyrészt az otthon maradtakkal, de az emigráns szerzőkkel, valamint a befogadó kultúra irodalmi életével is. Ennek megfelelően e kötet is arról tanúskodik, hogy Gömöri számos irodalmi barátságot ápolt főként magyar, lengyel és angolszász írókkal, költőkkel. A kötetre egyszerre jellemző a kritikai munka és az emlékek minél pontosabb retrospektív dokumentálása, valamint olyan szakmai kapcsolatoké, melyek többsége — irodalomról lévén szó — valamilyenfajta baráti, érzelmi dimenzióval is bír, ennek is köszönhető, hogy a szövegektől néhol az anekdotikus hangvétel sem idegen.

A könyv bő kétharmadát, mintegy száz oldalt a szerző magyar vonatkozású írásai, vagy a magyar irodalombéli kapcsolatairól készített szöveganyag teszi ki. Gömöri három szöveget is szentel például kedves erdélyi szerzője, a meg-

lehetősen fiatalon elhunyt Dsida Jenő emlékének és jelentőségének, kitérve a költő világszemléletének ismertetésére, valamint verseinek idegen nyelvre való átültetésére is. A szovjet–finn háború hírének magyar költői reflexiójáról szóló esszében az elemzés dominál: a szerző Illyés és Radnóti két kapcsolódó szövegének referenciális olvasatát kísérli meg. Számos méltató hangvételi, áttekintő írás foglalkozik a magyar irodalom fontos alakjainak személyével és munkásságával, például Faludy Györggyel, Weöres Sándorral, Vas Istvánnal, vagy a szintén emigráns irodalmárként tevékenykedő Cs. Szabó Lászlóval, vagy épp már a következő költőgenerációt képviselő Petri Györggyel. Említhetünk példát azonban kevésbé ismert szerzők méltatására is, ilyen például Vitéz György, a *Missa Agnostica* szerzője. Találhatunk a válogatásban *Rendhagyó olvasónapló* címmel el látott szöveget is, mely valóban azt nyújtja, amit ígér: a szerző különböző olvasmányélményeinek személyes hangvételi földolgozása. A könyv másik, nem elhanyagolható hányadát Gömöri lengyel tárgyú vagy lengyel kötődésekkel foglalkozó szövegei alkotják; a szerzők névsora itt is tekintélyes, nemcsak számukat, hanem jelentőségüket tekintve is, hiszen többségük a lengyel irodalom kereteit meghaladó, világirodalmi befolyással bírt: Zbigniew Herbertől és Czesław Miłoszról barátként nyilatkozik, Witold Gombrowiczhoz távolabbi szálak fűzték, Mrożekről pedig halála kapcsán méltató pályavázlatot kapunk.

A kötet mindkét részéről elmondható, hogy dominálnak bennük a személyes találkozások leírásai, valamint a levélváltások, melyekből Gömöri gyakran részleteket, vagy akár teljes levél-szövegeket is közöl; ezeknek köszönhetően alapos képet kaphatunk a szerző kiterjedt kapcsolatrendszeréről. Gömöri kötete tehát egy korszaklenyomatot képez az 50-es évek második felétől kifejlődő külhoni irodalmi világról. A könyvet forgató olvasó új adalékokkal egészítheti ki ismereteit az idegenben tevékenykedő szerzők irodalmi teljesítményeiről és személyiségéről, de tájékozódhat az emigrációban született magyar és lengyel irodalom általános viszonyait illetően is. (*Pro Pannonia*, Pécs, 2016)

TANOS MÁRTON

RALF ROTHMANN: TAVASSZAL MEGHALNI

A német szerző immár nyolcadik regénye hazájában két évvel ezelőtt jelent meg, magyarul pedig idén tavasszal vehették kézbe először az olvasók, Szijj Ferenc értő fordításában. Az '53-as születésű író eddigi munkásságának fókuszában

elsősorban a kispolgárság, valamint a munkásosztály élete állt, ezúttal azonban édesapja második világháborús emlékei szolgáltatták a fikció nyersanyagát.

Háborús regények esetében kézenfekvőnek tűnik a következő két szempont mentén elindulni: egyfelől, hogy mikor, másfelől, hogy milyen perspektívából íródott az adott mű. Utóbbi alatt a győztes, illetve vesztes oldal szemszöge értenőd, előbbi pedig arra vonatkozik, hogy úgymond első vagy második generációs szerzővel van dolgunk, azaz egy, a világéget közvetlenül átélő, saját élményekből táplálkozó tanúval vagy a háború után született nemzedék tagjával, aki már csak elbeszélte történetekből meríthet.

Mint az a fentiekből kiderül, ide tartozik Rothmann műve is — a *Tavasszal meghalni* a vesztesek fiainak könyve. A főszereplő — egyúttal az egyes szám első személyű elsődleges narrátor apja —, Walter, és legjobb barátja, Fiete a Waffen-SS katonái, tehát helytállóan tűnik a fülszöveg állítása, miszerint „a korábbi háborús regényekben negatív hősök lettek volna”. Ezzel a megállapítással felesleges volna vitatkozni, hiszen nemcsak a történelmet, de a filmforgatókönyveket és az irodalmi alkotásokat is a győztesek írják, ennél fogva az alapállás szinte mindig ugyanaz: egyik oldalon a bátor, hősies és nemes szövetségesek, másik oldalon az egytől-egyig gonosz, aberrált, elvetemült náci. Ralf Rothmann pedig veszi a bátorságot és rámutat, hogy a német katonák között is voltak olyanok, akik tizenhét-tizennyolc évesen kényszerosztályra kerültek, akik egyáltalán nem érezték magukénak a kor uralkodó ideológiáját, hanem — ha rajtuk áll — egész életüket mondjuk békés fejlődésként élték volna le. Ahogy Fiete fogalmazza meg barátjának a dezertálást fontolgatva: „Uramisten, mit keresek én itt. Úgy értem, ha Hitlert választottam volna, mint a legtöbben... De én nem akartam ezt a háborút, ahogy te se. Nekem nincsenek ellenségeim, legalábbis olyanok, akiket meg akarnék ölni. Ez a cinikusok háborúja, akik semmiben sem hisznek, csak az erőben.” (141.)

Mégsem gondolom, hogy ettől lenne izgalmas a *Tavasszal meghalni*, hogy — ismét a fülszöveget idézve — ezzel a perspektívaváltással „Rothmann új szempontot hozott a háború művészi feldolgozásának világába, amely (...) egész Európában új gondolatokat ébresztett”. Ugyanis — amerikai filmdömping ide vagy oda — egy érett, reflektív gondolkodású felnőtt ember elég könnyen eljuthat addig a gondolatig, hogy egy háborúban sosem csakis az egyik oldal kizárólagos tulajdona az igazság és az erkölcsi fölény, hogy mindkét oldalon vannak felelősök és úgyszólván ártatlanok, hogy már az ókori rómaiak is törvénybe foglal-

ták: *audiatur et altera pars*, azaz hallgattassék meg a másik fél is.

Amitől valóban érdekes és újszerű a német szerző kissé melankolikus hangvételű regénye, az az, hogy csak látszólag szól magáról a háborúról, valójában sokkal inkább a háború következményeiről, méghozzá az évtizedeken át ható, látens lelki-pszichikai következményekről: az utódokra hagyott és azok életét átítató kiábrándultságról, megkeseredettségről, legfőképpen pedig az átörökített bűntudatról. Már a könyv mottójául választott Ezékiel-idézet is sokatmondó: „Az apák ettek a savanyú szőlőt, és a fiak foga vásik el tőle.” Pár oldallal később pedig az elbeszélő megemlíti, hogy apja Bibliájában talált egy aláhúzott sort: „Mikor a földet műveled, ne adja az többé neked a termő erejét (...) bujdosó és vándorló légy a földön.” (12.) — ez a vers a Teremtés könyvéből való, méghozzá az Úr Káinhoz intézett szavai. A testvérgyilkos Káin a bűnös ember archetípusa, büntetése egyfelől az otthontalanság, a meg-nem-nyugvásra ítéltetés, másfelől a megbélyegzés.

A regény főhősét, Waltert a háború utolsó évében, szinte még gyerekfejjel, akarata ellenére sorozzák be, ráadásul csupán sofórként dolgozik az SS-ben, így nem nagyon kerül komolyabb erkölcsi határhelyzetekbe, személyes felelőssége tehát csekélynek mondható — mégsem vonhatja ki magát az átélt események rettenete vagy akár a kollektív bűnösség terhe alól. Olyan traumák sora éri, melyek következtében később magába fordul, hallgatag férfi lesz, fiának sem akar beszélni a múltbeli eseményekről. De „[a] hallgatás, a mély elhallgatás (...) végső soron vákuum, amely az életet előbb-utóbb magától megtölti igazsággal” — szól a könyv kezdőmondata — s mintha ennek az önkéntesen elhallgatott igazságnak eredne nyomába a *Tavasszal meghalni* elbeszélője, mikor megírja apja személyes sorstragédiáját. Szó sincs azonban nagyívű leleplezésről, diadalmas igazságszolgáltatásról; helyette egy szép, önzetlen barátság története rajzolódik ki az olvasó előtt, és valamiféle szelíd rezignációval előadott számvetés: „Idegenként jöttem, / Idegenként is távozom...” — dúdolja Schubert *Téli utazásának* sorait a narrátor, miközben apja sírját keresi a temetőben, eredménytelenül. Mintha Káinnak és utódainak számkivetettsége, örökös idegenségérzete fogalmazódna meg ebben, amit az apák nem vittek magukkal a sírba, hanem fiaikra hagytak nehéz örökségül.

Rothmann regénye nem egy ezredik átlagosan érdekesítő háborús regény, hanem fontos és elgondolkodtató látélet a sebzett német nemzeti identitástudatról és annak gyógyulási esélyeiről. (Ford. Szijj Ferenc; *Magvető*, Budapest, 2017)

PALÓJTAY KINGA